
Sanja ŠPOLJAR VRŽINA

HRVATSKI
DOMOVINSKI
RAT I PRAKSE
POSRAMLJIVANJA –
ANTROPOLOŠKI
OSVRT

Problemi tematizirani u ovom radu teško da ikada mogu biti razriješeni bez svjesnog ulaganja u prepoznavanje mehanizama njihovog dugotrajnog nastanka. Pitanje obrata stanja posramljivanja bilo je aktualno u vrijeme prezentacije rada,¹ a aktualno je i danas.² Stoga, ukoliko se ustvrdi da je sintagma sadržana u naslovu pretjerana, valja se podsjetiti da živimo u vrijeme trajnog stanja posramljivanja za mnoge, koja nadilaze vremena u kojima je dostatna sartrovska kritičnost kroz definiciju "prakse" kao stanja shvatljivog i objašnjivog umu (Sartre, 1960.). To nisu više obični „hodološki prostori“ i „polja prakse“ u kojima imamo mogućnost shvatiti povijest koja se stvara nesvjesno ili odrediti onaj dio prakse koja vodi u „pakao“ kroz svoju dijalektičku opoziciju (Sartre, 1939.,62.),³ jer

- 1 Rad je izlagan 41 dan nakon presude u Haagu (14. studenog 2007. godine.) kojom su počinioci vukovarskog genocida oslobođeni svake odgovornosti. Glavna misija ovog teksta jest analiza razloga zbog kojih se presuda niti na koji način ne može i ne smije shvatiti kao usputno i iznenadno sljepilo činovnika haškog suda. Štoviše, sve je više vidljivih (a sada već kritično i dugotrajno zanemarivanih) događaja koji su potvrda teze o postojanju sustavnih praksi posramljivanja onih populacija koje su najzaslužnije za stvaranje mira na, za Zapad toliko važnom, 'Balkanu'.
- 2 Rad je dovršavan u vrijeme smrti branitelja Matijevića (*Branitelj usred Splitske skončao od gladi i žeđi*, Slobodna Dalmacija/ http://dnevnik.hr/bin/article.php?article_id=48969&page=4&p_all_items=49); borbe deminera Hrvatske za plaću i dignitet života usred privatizacijskih vrtloga kojom je zahvaćena i agencije za deminiranje (<http://www.index.hr/vijesti/clanak/sramota-je-da-mungosi-koji-su-spremni-dati-zivote-na-ulici-traze-svoja-prava/391865.aspx>); te u vrijeme komisijom utvrđenih činjenica o stradanju smrti vatrogasaca na Kornatima (<http://www.monitor.hr/2008/06/16/potvrdeno-vatrogasci-na-kornatima-stradali-od-eruptivnog-pozara.html>) i tako unedogled.
- 3 Vidi: Sartre o *praksama, praktiko-inertnosti, hodološkim prostorima, poljima prakse*. – Jean-Paul Sartre, *Critique of Dialectical Reason* (1982/1960); Jean-Paul Sartre, *Sketch for a theory of the emotions*, London: Methuen & Co. (French original 1939.) (1971./1939.).

se smisao životnosti više ne nazire. One iste, vjerom posvećene životnosti koja je u temeljima obrane i nastanka naše zemlje (Ustav Republike Hrvatske/Izvorišne institucije/ 2005., 1) i zbog koje se ozbiljno treba zapitati o vlastitom odnosu prema zemlji življenja i onima koji su je omogućili predvođeci Domovinski rat. Kada prakse s kojima se susrećemo preplave granice moralno podnošljivih događanja, analize ovog tipa postaju ne samo usputna kronika vremena, već i nužnost s ciljem razotkrivanja negacija stvarnog stanja stvari nasuprot šutljivog trpljenja trenutaka koji nam se prezentiraju kao uobičajeni, usputni i nebitni; podložni vrtlogu inertnosti, a u stvari trajanju općeg besmisla i nestanka. Analize ovog tipa imaju cilj svjedočenje, mapiranje i razjašnjavanje (do mjere do koje se to može) proživljene stvarnosti, potpuno neuhvatljive i neopisane kroz bilo koju službenu akademsku prezentaciju. Službene (povijesne) interpretacije na koje smo ugodno naviknuti ne navode na razlučivanje dobra od zla, zdravog od nezdravog, istine od laži. Tako u i oko slučaja Vukovara, postoji stvarnost koju je najzdravije osvijestiti do kraja, nakon što je postala doslovno vidljiva 27. rujna 2007. godine u Haagu, no to nije lako kada ne samo da postoje hibernirani kriteriji razaznavanja prave istine, već oni traju na čuđenje mnogih kontinuirano, šesnaest godina i više. Stvarnost koju proživljavamo povezana je s pokušajem prešućivanja, potiskivanja, premještanja, invertiranja i na kraju potpune negacije istine – odnosno značajno sintagmatski izrečeno i bliže službenoj psihodinamskoj terminologiji – pokušajem mijenjanja kolektivne svijesti,⁴ u skladu sa mehanizmima prilagođavanja „istine“ lažnom virtualnom realitetu.⁵

4 Izvadak iz predavanja Carle del Ponte održanog u listopadu 2005. godine u Instituciji Goldman Sachs, pri traženju sredstava za nastavak rada suda: „I na kraju, internacionalno pravo je jeftino. Godišnji trošak rada Tribunala je manje od jednog dana troškova američke vojske u Iraku. Dopustite mi još jednu smionu usporedbu: Naš godišnji budžet je dobrano ispod 10% Goldman Sachs' profita tijekom proteklog kvartala. Vidite, mogu Vam ponuditi visoke dividende za niski ulog. Međutim, najvažniji ulog koji donosi pravda je nematerijalan. Pravda treba istinu. Sudovi su namijenjeni dokazivanju činjenica na osnovi nepobitnih dokaza. Moja najveća nada je da činjenice, svi ti djelići istine koje smo sakupljali tijekom godina, polako no sigurno oblikuju kolektivno pamćenje“ (Carla del Ponte: The Dividends of International Criminal Justice, Address at Goldman Sachs, London, 6th October 2005. <http://www.un.org/icty/pressrel/2005/speech/cdp-goldmansachs-050610-e.htm>).

5 Odnosno - epicentar svjetskog moralnog pada zvanog žrtvovani Vukovar na dan 18. studenog 1991. godine prezvati (podvrgnuti racionalizaciji bolni sadržaj) u pravosudni „predmet“, te združiti sa svim „balkanskim“ krivnjama sa kojima se trguje u svrhu „plemenitog“ cilja Haškog suda za uspostavljanjem ekvilibrija krivnje, a koji je ustvari u službi tržišnog stabiliziranja regije (Starešina, 2004.; Špoljar-Vržina, 2005., 2007.). I dok je sve do 2007. godine i mogla ovakva kritika biti prozvana najblaže rečeno neobjektivnim desničarenjem, spoznaje iz nedavnih dnevnično-psihote-

Je li oslobađanje/minimalno kažnjavanje vukovarske zločinačke trojice u Haagu 27. rujna 2007. godine bilo za naslutiti? Za svakog tko živi Vukovar, osjeća veličinu vukovarskih žrtava, nosi teret nepoštivanja njegova značaja, i tugu, ali i ponos njegovih preživjelih – to pitanje koliko je besmisleno, toliko i vrijeda. Vrijeda raspon od iskazanog neznanja, nerealnih očekivanja sve do smiono drske tvrdnje da će se sve moći poništiti jednim predavanjem, jednom žalbom ili podosta zakašnjelom političkom voljom, koliko-toliko usuglašenog stava, tek tih dana, o iskazivanju vlastitog nacionalnog konsenzusa u epicentru međunarodne zajednice.⁶

Koliko god to još bilo nejasno, za ustvrditi je da je 27. rujna 2007. godine i datum u kojem su Europa i ujedinjena međunarodna zajednica pravednosti i civilnosti definitivno pale, i to po ne zna se koji put, a mi smo i dalje nastavili učiti o dijalogu mira, demokracije i diplomacije od tako nekritično samoprozvanih mentora. Jest, važno je i nadasve korisno propitivati grijehe, pa makar bili i rezultat tradicionalno brzopletih introspekcija i sklonosti k mazohističkoj samorefleksivnosti, a na žalost manje rezultat stvarnog duha dijaloga i demokracije. No u jednakoj je mjeri važno znati prepoznavati opasnost, pogotovo ako je ona dio novog ciklusa poznatih faza, fraza i djelovanja na ovim prostorima. Djelovanja praksi posramljivanja, koje se nadovezuju na uspješne učinke, Rogičeve (Rogić, 2004, 147) temeljito opisane prakse protudruštva u kojoj se stapaju ciljevi kako pojedinih članica međunarodne zajednice sa organizatorom srpske agresije, tako i prisutnim protudruštvom u Hrvatskoj.⁷

rapijskih uradaka Florence Hartmann i Carle del Ponte govore, a da toga nisu niti svjesne, ne samo o ratovima politike i međunarodne pravde, već i o još mračnijoj trgovini u pozadini „pravde“. No, sistem u njihovom poslovnom ludilu njihovi su poslovni životopisi, koji su, poznavajući svjetsko humanitarno-političko tržište, opet dobili na važnosti jer su usred haškog debakla, „autorice“ uspješno „napipale“ internacionalnim masama prihvatljiv alibi temeljen na spektru krivaca njihova poslovnog neuspjeha - između prevrtljive međunarodne (State Department zavjere) politike sve do ozloglašanih „balkanskih“ sinova i njihovih majki (u doslovnom prijevodu K***** sinova).

6 http://www.vlada.hr/hr/naslovnica/priopcenja_za_javnost/2007/listopad/govor_predsjednika_vlade_rh_dr_sc_sanadera_pred_opcom_skupstinom_un).

7 Rogičeva analiza je naročito važna u smjeru produbljivanja temeljnih uvida u neke od motiva određenih članica međunarodne zajednice, poglavito onaj vođen željom održavanja zastarjele predodžbe o modernizaciji europskog jugoistoka po kojoj bi Hrvatska trebala ostati dvostrukom periferijom (Rogić, 2004, 157).

PREDLOŽAK ZA KRONIKU POSRAMLJIVANJA

Haag 27. rujna 2007. godine nije neki usputan datum neuspješnog međunarodnog demokratskog dijaloga ili ne tako slučajna površnost lokalne diplomacije iluzorno podijeljene po shemi bipolarnog reda na lijeve i desne. To je dan od kada je moguće bolno osjetiti svijet u kojem su nestali oni koji mogu osjetiti sram uslijed nepravdi i laži koje i sami kreiraju, a prevladali oni koji su povrh svjedočenja nepravdi tog svijeta i nadalje zbog istine posramljivani. Jesmo li mogli naslutiti takav svijet?⁸ Jesmo, i to ne prije četiri, osam ili dvanaest, bipolarnošću politike, sređenih godina, već u rasponu od dana najvećeg hrvatskog stradanja sve do danas. U potrebi neke grublje orijentacije o takvom posramljivanju dva su događanja (datuma) od posebnog značaja i predstavljaju orijentire u seriji načelnih postupaka procesa posramljivanja – prvi, međunarodno prešućivanje svih dimenzija pada Vukovara 18. studenog 1991. godine i drugi, posjet američke državne tajnice Albright 1997. godine „Balkanu“.

U jeku najvećeg vukovarskog egzodusa i pribijanja na križ svijet je zanijemio pred zločincima i prihvatio ulogu posramljenog. **Na dan 20. studenog 1991. godine**, Nicolas Borsinger, u ulozi predstavnika Međunarodnoga Crvenog križa, bio je ušutkan baražom opravdanja koja su imala samo jedan cilj – Borsingerov stuporoznim strahom prožet, uprti pogled u granatama izranjavanu zemlju vukovarsku, na mostu kod Vuke (Prilog 1). Taj pogled kao da je i metaforično utro put kolapsu europske i međunarodne savjesti. Te srijede, suprotno „Protokolu sporazuma o neutralizaciji i slobodnoj evakuaciji vukovarske bolnice“, umjesto promatrača EZ-a i ekipa Međunarodnoga Crvenog križa, u bolnicu su prvo ušli pripadnici JNA pod zapovjedništvom majora Šljivančanina. Nicolas Borsinger, kao predstavnik Međunarodnog Crvenog Križa tada izjavljuje: *Vidite da Međunarodna komisija ne može obavljati svoj zadatak. Ne može se smatrati odgovornom za ono što se ovdje dogodi. Spriječen sam da uđem u bolnicu (Mjesto sjećanja Vukovarska bolnica 1991., 2007., str. 44).* U tom trenu Borsinger je bio nesretni glasnik najjasnijeg gubit-

8 Ako ne prije, onda zasigurno najbolnije, zajedno s preživjelima Srebrenice u veljači 2007. godine, kada je međunarodna zajednica imala isto tako "probleme" shvatiti genocidnost događanja u Srebrenici i proglasiti odgovorne krivim - kako u svojim redovima (UN cannot be charged for Srebrenica genocide By Thijs Bouwknegt, 14-07-2008 <http://www.rnw.nl/internationaljustice/tribunals/ICTY/080710-srebrenica-genocide-un>), tako i u regiji (Serbia condemned for Srebrenica despite acquittal on genocide charge <http://www.guardian.co.uk/world/2007/feb/27/balkans.warcrimes>).

ka čovječnosti i svih inverzija koje su uslijedile na razini međunarodnih „spasiteljskih“ institucija⁹ - gubitak sposobnosti osjećaja srama i bezgraničnog umnažanja međunarodno neograničenih obrazaca posramljivanja pod diktatom, Duveovski opisane, bivše komunističke elite kojoj su uzdanice nasilje, mržnja i teror (Duve, 1994: 91). Taj trolist djelovanja kao i glavna sila djelovanja do danas nisu dovoljno izanalizirani, te je posljednjih sedamnaest godina proteklo osim u potiskivanju istine i u njezinom brutalnom invertiranju i negiranju. Uz duveovsko razotkrivanje prave prirode metoda koje su dovele do često ponavljane sintagme „građanskog rata“ na ovim prostorima,¹⁰ zasigurno bi daljnje svjetske analize morale biti usmjerene i na, kako to u antropologiji zacrtava Cushman (Cushman, 2004),¹¹ analizu konceptualiziranih praksi moći u kojoj se ujedinjavaju opasno relativiziranje sa nedostatkom etike i intelektualne odgovornosti pridonoseći tako hijerarhiji pravde.¹²

9 Za preciznu kronologiju događanja u studenom 1991. godine u Vukovaru vidi *Mjesto Sjećanja – Vukovarska bolnica 1991.* (str. 44).

10 – „...užasava me lakoumnost kojom neki moji kolege političari koriste pojmove koji promašuju samu srž koju predstavljaju: nije ‘građanski rat’ kada bivša komunistička birokratska elita vrši nasilje i mržnju potpiruje terorom“ (Duve, 1994:91). Do danas nam je ostalo za zapitati se koji je dio elite još u funkciji na ovim prostorima i u kontroli nad konačnim međunarodnim odlukama o naplatama ratne odštete od strane Jugoslavenske narodne armije i srpskog agresorskog vodstva?

11 Thomas Cushman 2004. godine suprotstavlja se ustoličenim „normama“ američkih antropologa i proziva ih za nedostatak etičnosti i intelektualne odgovornosti u promoviranju „balkanskih događanja“ kroz krajnje relativiziranje i nekritičnu podršku srpskim nacionalistima (Cushman, 2004.). Debate između Cushmana i dva vodeća antropologa (Robert Hayden i Bette Denich koji su se 1991. godine našli u funkciji obrane Jugoslavije, a 2005. godine u obrani svojih dekadama uhodanih etničkih stigmatizacija populacija na „Balkanu“) traju do danas. Poziv je ovo i hrvatskim antropolozima, kao i ostalim znanstvenicima na procjenu vlastite podrške konceptualiziranim praksama moći.

12 Razvidno je da dogovor o nacionalnom pomirenju i podjednakoj krivnji za rat, kao „platforma za pregovore“ omogućava optimalnu relativizaciju u odnosu na moguće plaćanje ratne odštete. Štoviše, hierarhiziranje i služi tome da se samo nekima sudi pravedno, a svi u međuvremenu koriste zajedničke fondove za obnovu od rata za koji se zaboravlja kako je počeo - tko je agresor, a tko žrtva. Tako Radoslav Stojanović, šef pravnog tima Srbije pred Međunarodnim sudom pravde, te srbijanski veleposlanik u Nizozemskoj, o tome kaže: „Trebamo ići na proces pomirenja, a onda ćemo doći i na pitanja povratka izbjeglica, vraćanja oduzete imovine, plaćanja uništene imovine iz zajedničkog fonda“. On ocjenjuje i dalje „hrvatska (je) tužba dobro pravnički napisana, za razliku od bosanske, koja je puna netočnih podataka i laži, a sudska pravda se zasniva na utvrđivanju istine“; i zaključak: „Nad Hrvatima nije bilo genocida i tužba ne može opstati“ (*Politika*, 4.03, 2007). (<http://www.crotalk.com/modules/news/article.php?storyid=4064>).

Šest godina kasnije (1997. godine) i nakon ustoličenih mehanizama ekvilibristike po pitanju etničke krivnje ministrica Albright ministru jedne neovisne i slobodne zemlje, utemeljene na pregolemom broju branitelja Vukovara i svih hrvatskih gradova i prostora, kao i žrtava za Hrvatsku, ali i demokratsku Europu i svijet, upućuje riječi pokude (PRILOG 2). U nekoliko dana, iste riječi ponavlja još istočnije, obuhvativši tako, još ranih devedesetih dijagnosticirani, lanac „etničkih i religijskih mržnji“ koje su nespojive s demokratskim načinom izgrađivanja „sigurnijeg“ svijeta.¹³ Kasnije će ta inovativna idiomatska snaga američkog službenog stava, kao i sintagme koje ju podržavaju biti umnažane i na drugim geografskim područjima (od Afganistana, Iraka, Irana, Darfura i dalje), kao i ustoličena u protokolu vokabulara haške tužiteljice del Ponte, koja će po istom zadatku govoriti o važnosti korekcije „kolektivne memorije“ u Hrvatskoj, Ruandi ili šire (Špoljar-Vržina, 2005., 2007.),¹⁴ no niti u jednom trenutku ne dovodeći u pitanje tko je dužan platiti ratnu odštetu. Agresor? No, u slučaju krajnjeg cilja haških

13 „Istina je temelj vladavine pravde, i ona će nas uputiti na pojedince, ne narode, kao počinioce ratnih zločina...samo istina može očistiti etničke i vjerske mržnje i potaknuti početak procesa zacjeljivanja“ (Amb. Madeleine Albright, Statement before the U.S. House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on International Security, International Organization, and Human Rights Washington, 24. lipnja 1993).

14 Izvadak iz Goldman Sachs predavanja Carle del Ponte održanog u svrhu traženju sredstava za nastavak rada suda upućuje nas na tri glavna razloga zbog kojih je potrebna korekcija kolektivne memorije, sva tri legitimna u odnosu na izdatke i probleme s kojima se međunarodna zajednica suočava u održavanju tržišta (pri čemu se ne uočava da su problemi djelomično i stvoreni od strane međunarodne zajednice) i to: a) veliki izdaci za lokalna društva („Cijena balkanskih ratova za lokalna društva iznosi desetke milijuna dolara. To uključuje ne samo materijalnu štetu, već i novac ukraden kroz brojnu mafiju koja je u svakoj zemlji uključena u ratove, te proliferacijom postala iznimno bogata kroz krijumčarenje svih vrsta proizvoda, od oružja i nafte, pa čak i ljudi“; b) veliki izdaci za međunarodnu zajednicu („Pokušaji UN-a da spriječi rat kroz mirovne postrojbe premašili su 3 milijuna dolara godišnje. Europske države morale su godišnje ulagati više od 100 milijuna kako bi stvarale infrastrukture za primitak ratnih izbjeglica. Troškovi obnove i rekonstrukcije – isto tako, milijuni dolara – uvelike su bili stvoreni kroz Europsku Uniju i Sjedinjene Američke Države“) i c) unapređenje vlada koje se uglavnom smatraju glavnim krivcima neuspješnih međunarodnih politika („međunarodna pravda, barem u slučaju Balkana, obavezuje uključene zemlje na unapređivanje rada vlada. Osobito, obaveza suradnje s Tribunalom prisilila je zemlje bivše Jugoslavije na ozbiljan rad u reformi pravnih sustava i sigurnosnih snaga. Zemlja u kojoj tajne službe i vojska nisu u potpunoj kontroli, i gdje suci reagiraju na telefonske pozive i kuverte, nisu dobra mjesta za tržišno poslovanje“) (Carla del Ponte, The Dividends of International Criminal Justice. Address at Goldman Sachs, London, 6th October 2005. <http://www.un.org/icty/pressreal/2005/speech/cdp-goldmansachs-050610-e.htm>).

presuda on je još uvijek nepoznat, a to će i ostati jer je međunarodno puno isplativije postojanje pojedinaca koji su neuhvatljivi, kojima se ne može naplatiti i koji su zalag postojanja ekvilibrija skupne globalno-kolektivne krivnje¹⁵ koja stvara dovoljni red u neredu općeg kaosa za nastavak bilo kojeg tržišta, pa i onog humanitarnog. Trenutno taj jednostrano-interesni tržišni dijalog šutke osluškujemo na Kosovu, u Iraku, u slučaju Palestinaca iz pojasa Gaze. Na svim mjestima gdje je trenutno tržište humanizma unosnije od samih akcija da se spasi načelo humanizma globalne zajednice.

Doista, nomenklatura posramljivanja u međunarodnoj politici nije strana, a još manje sramna, baš kao niti broj *nomenklatora* spremnih na suradnju. Posramljivanje po *idionu* Madeleine Albright („Ministre trebali biste se stidjeti“) glavna je osovina u međunarodnoj politici,¹⁶ uglavnom usmjerena na žrtve, a ne počinioce. Posramljivanje je najčešće u funkciji održavanja imaginarne i neodržive podjele svijeta na one koji dijele pravdu i na one koji je traže, na civilizirane i necivilizirane, na prijatelje svjetskog poretka i njegove neprijatelje, ili naprosto na one koji imaju pravo govoriti i one koji nikako da ušute sa „svojom“ istinom.¹⁷

- 15 Čemu ratna odšteta kada se zna da krivnja od Ruande do bivše Jugoslavije obuhvaća internacionalno proglašene počinioce i nemoćne žrtve. Lokalna memorija je nebitna kada postoji međunarodna. U prilog tome ide i „prijateljski i pozitivni“ sastanak Albright/del Ponte 2000. godine gdje se iscrta politika negiranja lokalno geografsko-povijesnih činjenica u službi brzog postizanja pravde za žrtve od Ruande do bivše Jugoslavije. The Hague, 26 May 2000 PR/P.I.S./505-e PROSECUTOR CARLA DEL PONTE MEETS US SECRETARY OF STATE MADELEINE ALBRIGHT „Tužiteljica, Carla del Ponte, sastala se sa Državnom tajnicom SAD Madeleine Albright u petak 26. svibnja 2000. godine. Ovo je bio njihov prvi sastanak koji je protekao prijateljski i pozitivno. Tijekom sastanka raspravljalo se o temama, uključujući hapšenje svih preostalih bjegunaca koji su bili osuđeni kroz Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije (ICTY), uključujući Radovana Karadžića. Tužiteljica je iskazala zahvalnost na podršci koju su Sjedinjene Američke Države pružile Međunarodnim sudovima za ratne zločine počinjene u Ruandi i bivšoj Jugoslaviji (ICTR-u i ICTY-u), te za osobno zalaganje Državne tajnice Albright za uspjeh i postizanje pravde za žrtve groznih zločina počinjenih u Ruandi i bivšoj Jugoslaviji.“ Radovan Karadžić je uhvaćen tek 2008. godine usred Beograda u kojem je živio mirnim životom alternativnog praktičara (<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/tema/glas-javnosti-21-07-2008/uhapsen-radovan-karadzic>), Mladiću ni traga, a Hrvatskoj se sudi i za granatiranje Knina (<http://www.eurotrib.com/comments/2009/1/4/92015/41761/7>). A što je sa granatiranjem Vukovara?
- 16 Poznata rečenica glasi "You should be ashamed of Yourself" - vidjeti PRILOG 2 i obratiti pažnju na činjenicu da tadašnje internacionalno novinarstvo kasnih devedesetih ne raspolaže čak ni točnim podacima funkcija i prezimena u vodstvu "balkanskih" država.
- 17 U mnoštvu odgovora na pitanje „Zašto ljudi mrze Ameriku?“ autori Srdar i Wyn Davies (2003) spominju i specifičnu klasifikaciju temeljenu na

Danas, u vremenima u kojima se iščuđujemo da smo za zemlju u plamenu spremni dati svoj život, tako posramljujući one koji to jesu, te korak dalje, relativizirajući svaki domoljubni čin sve do „avanture“¹⁸ valja se zapitati do koje smo mjere uspjeli prihvatiti ulogu posramljenog i posramljujemo li se sami i dalje.

FUNKCIONALNOST POSRAMLJIVANJA

U odnosu na takav pristup istini, događaje u i oko Vukovara, Mirjana Polić-Bobić još 1992. godine opisuje kroz, po njoj, najvažnije razloge za negacijski pristup vukovarskoj i hrvatskoj tragediji (Polić-Bobić, 1992.). Opisujući svjetske medijske prezentacije Vukovara 1991. godine, ona navodi: „Popratni šturi komentari bez sumnje su upućivali na postojanje slijepih točaka europske kolektivne memorije koje se mogu sažeti u konstataciju: “Da li je moguće da gledamo događaje za koje smo mislili da pripadaju isključivo u europsku lošu prošlost?“ Ta je teza definitivno potvrđena, zaključkom današnjih dana, jer postoji vidljiv sraz lokalne kolektivne memorije s onom globalnom i lažnom, za koju se očekuje da mora biti, una-

američkoj moći definiranja Drugog. „Ta moć da se druge definira prema američkom doživljaju i interesima često demonizira cijele skupine ljudi. Prisjetimo se da sve Arape smatra ‘fundamentalistima’, a svi oni koji postavljaju pitanja o kontroli znanosti koju provode američke korporacije smatraju se protivnicima znanosti; oni pak koji propituju američku vanjsku politiku smatraju se ‘moralno ništavnima’, ‘nihilistima’ ili ‘idiotima’“ (Srdar i Wyn Davies (2003, str. 193). Za zaključiti je da hrvatska vanjska politika podliježe specijalnom „prijateljskom“ tretmanu – mi se samo unedogled moramo posramljivati i sramiti (bez obzira na to što nam niti imena ne mogu popamtiti), u trenucima kad narušavamo dinamiku službene vizije podjele po etnicitetu, korisne američkoj vanjskoj politici. U slučaju ministra Radića ona se 1997. godine odnosila na hitan povratak (srpskih) izbjeglica i minimiziranje međunarodnog stava o nemogućim uvjetima povratka (hrvatskih) izbjeglica u Bosnu i Hercegovinu.

- 18 Odnosi se na izjavu predsjednika Mešića u vezi sa stradavanjem vatrogasaca na kornatskim otocima, kao „nepotrebnom avanturom“, a koja je ustvari višedesetljetni paradigmatički obrazac reakcije na bilo kakvu domoljubnu žrtvu – vatrogasaca, deminera,... branitelja! – svejedno. Udruge profesionalnih vatrogasaca Hrvatske u svom pismu od 9. listopada 2007. godine izvještavaju predsjednika: „Poštovani gospodine Predsjedniče! Na sjednici Predsjedništva Udruge profesionalnih vatrogasaca Hrvatske razmatrano je stanje u vatrogastvu Republike Hrvatske u sjeni tragedije vatrogasaca na otoku Kornat i donijeti su zaključci o kojima Vas želimo izvijestiti. Profesionalno vatrogastvo je uvrijeđeno Vašom izjavom da je intervencija vatrogasaca na Kornat bila ‘nepotrebna avantura’. Nakon Vaše izjave pokrenut je medijski linč vatrogasne struke kao jedinog krivca za smrt 12 vatrogasaca na Kornatu a koji se najviše manifestirao na županijском vatrogasnom zapovjedniku Draženu Slavici“ (09.10.2007. godine <http://www.upvh.hr/pages/tragedijanakormesic111007.htm>).

toč tome što je grubo nametana i nametnuta, usklađena na globalnoj razini. Vukovar i njegovi preživjeli, kao i nosioci Domovinskog rata, nikada nisu bili prepoznavani drukčije doli kao neprijatelji jednog ustoličenog svjetski priznatog poretka (jugoslavenskog), te unatoč očitom deficitu demokratskog i etičnog, nizašto nikada posramljivanog. Tim više što su dokazali da je to „savršenstvo“ ustvari iluzija. Polićeva se isto tako pita: „Da li svjetskog poretka ili određenih diskursa o svjetskom poretku?“ Isto tako, po njoj je bilo za zaključiti, još tada, da tipovi diskursa koji žele tumačiti unificiranost problema svugdje i rješavati ih kroz globalno unificirane odgovore, nikako ne uspijevaju umanjiti realitet, koji dapače i stvaraju a koji se najsažetije prezentira, već dekadama, umnažanjem poremećaja u inače „savršenom“ svijetu reda, gdje se događaju „usputni“ događaji remećenja (Polić-Bobić, 1992.).

Isto tako uznemirujuća, u toj obrani diskursa novog svjetskog poretka, jest i njegova najvažnija moneta - status manjina. Tko zaslužuje biti manjina? Prema medijima samo neke izbjeglice ulaze u svjetske medije kao one koje se zaslužuju vratiti u svoje domove, dok se za ostale ne zna i ne skrbi. Sukladno tome, nisu niti svi prognanici bili Hrvati, no nije se željelo prepoznati da su među njima bile i druge nacionalnosti (Mađari, Romi, Rusini, Slovaci, Srbi). Štoviše, u politici svrhovitog ogoljavanja konteksta takva relativizacija i negacija bila je i više nego globalno svrsishodna (Špoljar-Vržina 2000., 2001., 2003., 193). Ista parcijalizacija prati i kasnije svodenje Domovinskog rata i žrtve Vukovara na usputne lokalne i regionalne povijesne događaje, koji se prigodničarski štuju, obljetničarski posjećuju, s preživjelima koji nemaju status heroja jer su predmet desetljetnog sporenja i podvrgavanja psihoterapeutiziranju, kao i socio-psiho-terapeutiziranju. U ulozi „korisnika“ skrbi oni, te samo u iznimnim slučajevima njihove obitelji, ulaze u zbroj onih sa zaslugama, dok je potpuno izbjegnuta obaveza dugotrajne posvećenosti koja bi uvažila i potrebu psihološkog momenta osjećaja „korisnosti“.¹⁹

19 Nasuprot tome, u maniri razotkrivanja pravila invertiranja, te u sjeni svih podjela i nepravdi nanesenih braniteljima Domovinskog rata /djeci branitelja/njihovim obiteljima, valja se prisjetiti načina skrbi na ovim prostorima posvećene borcima NOB-a – „Moje mišljenje uvijek je bilo da se Vaše pitanje, drugovi, ne rješava samo time što će država podići invalidske domove i dati potrebnu pomoć. Potrebno je i to, ali pored toga treba drugovima invalidima, a naročito težim invalidima, stvoriti uslove pod kojima se oni neće osjećati nekorisnim članovima društva, o tom psihološkom momentu treba naročito voditi računa, jer, važno je da svako od njih osjeća da je koristan“ – Govor druga Tita 1945. godine (Ratni Invalidi Jugoslavije, Beograd, *Invalidski list*, 1961., str. 9).

Baš suprotno tome, s obzirom na to da su tumačenja događanja na ovim prostorima u službi regionalno korisnih internacionalnih verzija za ovo geografsko „balkansko“ područje kriminalizacija Domovinskog rata, kao i „etničko čišćenje 1995. godine“ na području Hrvatske,²⁰ osjećaj individualne korisnosti je ništavan.

Iz ovog je poučka očito da, ukoliko nam je dalje se nositi s nepravdnošću nametnutih nam uloga u međunarodnom i narodnom poretku, nužno je i osvješćivanje procesa nekritičkog stapanja vukovarske baštine, koliko god važna ona bila u suvremenom hrvatskom identitetu, u unificiranu globalnu kolektivnu memoriju internacionalnih zamisli – napretka, razvoja i tržišta bez istine i pravde.

U međuvremenu je Republika Hrvatska postala predvodnica regije u ulozi multietničke igraonice (kroz stasanje kadrova sposobnih za budući suživot mirne reintegracije) i ekonomska vježbaonica svjetskih gospodarskih prodora u neosvojene ekonomski nesređene pejzaže prema istoku Europe. Na isti način na koji su se *peace keeping, peace building, peace making, conflict resolution, reconciliation* i *regional stability* kristalizirali u svjetski projekt mirne reintegracije (Coleiro, 2002.), iznjedruju se i nove sintagme uspjeha tržišne ekonomije na istoku zemlje (Špoljar-Vržina, 2005., 2007.). Povrh toga što su sve to dobro znane sintagme u potrazi za dignitetom nakon pada cjelokupnog čovječanstva na dan 18. studenog 1991. godine, one su bile i ostale sintagme pekunijarno obilatih programa – u kojima smo uspješno promovirani kao *Prometeji* njihove provedbe u regiji. Znakovito bolno pitanje, jedno od mnogih za ovu temu rijetko postavljenih, no paradigmatički važnih i dijagnostički nezaobilaznih – Je li deminirano groblje u Vukovaru i u okolici Ovčare? Da li će ikada biti naplaćena ratna odšteta i osuđeni odgovorni za postavljanje mina po čitavoj Hrvatskoj?²¹

MEHANIZMI POSRAMLJIVANJA I MOGUĆI OBRAT

Kroz sve ove godine kolektivne i individualne hrvatske sudbine tragično se stapaju i isprepleću. Iz iskustva jednog branitelja-prognanika iz 2000. godine, sa zagrebačkim prognaničkim stažom od preko devet godina, bez medijima

20 Ovo je jedno od mogućih objašnjenja zašto unatoč egzaktnih činjenica iznesenih od stručnjaka na području demografije i povijesti (npr. Živić Dražen 2006., 2007.), službena internacionalna politika ustraje na negaciji genocida u slučaju Vukovara i Srebrenice, te nekritičnom potvrđivanju granatiranja i etničkog čišćenja na području Knina.

21 O kolateralnim funkcijama procesa deminiranja u procesu mirne reintegracije vidi Coleiro (2002., 90-92).

podržanog povratka ili medijski interesantnog etničkog porijekla, te kasnije smrti usred Zagreba i sahrane za koju se obitelj, raštrkana po cijeloj Hrvatskoj i svijetu, sakupljala tri tjedna, moglo bi se trajno tvrditi: „Osnovnog ljudskog poštovanja i poštenja nigdje, a kao svima je stalo da sam ja uzor izdržljivosti i poštenja koje oni nemaju.“²² Akademski je nadasve intrigantno da li se ti spoznajni realiteti viševrsno neprepoznatih i nepriznatih, u konačnici posramljenih, bolje prate egzaktnošću ili emocijama? No, kako osmisliti istraživačke pristupe egzaktnosti kada mehanizmi kojima smo podvrgnuti nisu niti osviješteni? Odnosno, ukoliko ih do sada nismo bili svjesni, onda smo to 27. rujna 2007. godine u Haagu zacijelo imali prilike kolektivno osvijestiti. Naime, na taj dan je i sam Kairos trenutka zborenja istine, zasigurno posramljen, usporio svoj prelet preko ovih prostora - kada su zločinačka trojica vukovarskog orkestriranog masakra (još uvijek nepriznatog genocida) procesuirani uz najmanje kazne i oslobođeni.

I ponovno, iz područja pokušaja pronalaženja dovoljno poetičnog ekvivalenta spoznajne istinite stvarnosti, u područje nužno okrnjenog znanstvenog promišljanja. Dvojbeno je postoji li već dovoljno efikasna interdisciplinarnost, pa čak i ona u antropologiji, koja bi udružila struke sociologije, povijesti, demografije, psihologije, kao i mnoge druge, u nastojanju obuhvaćanja kompleksnosti ovog sadržaja od koje se naša današnja (vukovarska i domovinsko ratna) povijest sastoji. To poglavito i stoga što odnos etičkih dimenzija i svih emocija pri pronalaženju bolnih nepriznatih identiteta zahtijeva ulazak u područje shvaćanja psihoanalitičke socijalne teorije o represiji (ugnjjetavanju) kojeg smo i sami dionici. Ipak, prema autorima nekih skromnih početnih analiza sigurno je jedno - posramljivanje drugih u službi bilo koje politike vraća se kad-tad na prag onog koji posramljuje, i oslobađa one koji su posramljeni iz moralne paralize (Probyn, 2005., 94).

Iz svega proživljenog valjalo bi napokon shvatiti da se ovotrena sposobnost čovječanstva za pravdu, mir i demokraciju ne potvrđuju ni u Haagu, ni u Ujedinjenim narodima, ni u Bruxellesu. Simbolično, bliže epicentru početka, doživjeli smo i to da je bliski suradnik Albrigh-tove, James Rubin, usred Hrvatske komentirao kako suosjeća sa ljudima u Hrvatskoj,²³ a bliska suradnica del Ponte

22 Iskaz je dio dnevničnih zapisa iz istraživačkog razdoblja od 1996. do 2000. godine (Špoljar-Vržina 2000., 2007.).

23 „Suosjećam s ljudima u Hrvatskoj, kao što se mora suosjećati s obiteljima žrtava kada se ubojica izvuče zbog tehničkih detalja“ http://mojportal.hr/portal/dogadanja/glasnogovornik_state_departmenta_ubojice_se_izvukle_zbog_tehnickih_detalja.

usred Zagreba potpisivala knjigu „istine“ o Haagu.²⁴ Ova htijenja dobre volje ili možda bolje rečeno samo-promocije i brige za daljnje mogućnosti međunarodnih isplativih angažmana, malo znače za naše žrtve Domovinskog rata, branitelje, njihove obitelji, za vukovarske preživjele – ali poznavajući dijagnostiku i dinamike stanja srama/posramljivanja, sigurno je i to da su to zasigurno početni „simptomi“ izlaska iz procesa kolektivnog hrvatskog posramljivanja.

Prošlo je deset godina od Rogićevog preciznog proškog ocrta stanja u pitanju *značaja Vukovarske žrtve i Domovinskog rata za kolektivnu biografiju Hrvatske i Hrvata*. U trenutku kada je vukovarska stodnevna obrana nametnula dalekosežnu promjenu uloga u kojoj je Vukovar postao metropola hrvatske obrane; u trenutku kada je kolektivna ustrajnost bila utemeljena kroz socijalni trag preokreta koji se ogledao u obnovi samopouzdanja i samosvijesti ljudi iz okupiranih ili napadnutih gradova i naselja; u trenutku kada se obnovila uvjerljivost nekih starih misterijskih ekoloških obećanja – „rub je postao središtem“ (Rogić, 1998., 149-151). Štoviše, za one koji znaju kodekse pravde i moralnosti i danas je Vukovar metropola i središte ne samo hrvatskog, već i svjetskog identiteta.

Još je 1992. godine Spajić-Vrkaš tu mogućnost predviđela antropološkim rezom interdisciplinarnе preciznosti, tumačeći: „u ovom ratu propituje se i valjanost odrednica svjetske politike za prostor bivše Jugoslavije i Balkana, ali i stavljaju na kušnju međunarodne organizacije koje će svoje postojanje sve manje moći opravdati uravnoteženjem političkih, strateških i financijskih interesa velikih sila, a sve više stvarnom zaštitom temeljnih prava i sloboda čovjeka (...), ovo je i rat u kojem je i sam srpski narod pozvan da preispita svoju poziciju spram svojih ‘velikih vođa’“ (Spajić-Vrkaš, 1992., 84).

Šesnaest godina poslije – s ovom temom nužno je zastati uz prijedlog kako izaći iz ovog „dijagnosticiranog“ stanja posramljivanja. Izlazak bi se morao temeljiti na predlošku bolnog dokumenta, ali i danas aktualnog, koji je dr. Bosanac odašljala na dan 18. studenog 1991. godine iz Vukovara (PRILOG 3). Naime, paralelno s našim izvrsnim diplomatskim impostacijama i razboritošću civiliziranosti po modelu svjetskog poretka, moralo bi se početi artikulirati stav: *svjesni smo da se nama manipulira i da nas se posramljuje*.

24 <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/vukovar-27-rujna-2007-umro-je-haag.html#video>; Florence Hartmann: *Mir i Kazna*. Zagreb, Profil, 2007.

Uz *demografiju boli* i *demografiju bez brojeva* (Scheper-Hughes 1997., Špoljar-Vržina 2005., 2007.) nužno nam je izučavanje i *mehanizama posramljivanja*. Ovim minimalnim trijasom koncepata i jezika akademskog dosoga, važno je popratiti i obodriti konkretni aktivistički plan za združivanje lokalnog gospodarskog rasta s rastom globalne pravde, jer to je jedini siguran put duhovnog i mentalnog opstanka, uz onaj materijalni zagarantiran utilitarnošću bezglavih europskih/transatlantskih gospodarskih integracija. Još jednom nas čeka beskonačno reinvertiranje svjetskog poretka nepravde u pravdu – u skladu s našom izdržljivošću. Stoga, pozovimo predstavnike iz metropola gospodarskih i političkih moći - Haague, Bruxellesa, New Yorka i Washingtona u metropolu moći pravde – u Vukovar. Pozovimo sve – jer mir svijeta, kao i njegova smislenost, temeljene su na istini koja će se uvijek braniti i trajno izvirati iz hrvatskog Vukovara.

IZVORI I OSTALE REFERENCE

- COLEIRO, C. (2002.), *Bringing Peace to the Land of Scorpions and Jumping Snakes: Legacy of the United Nations in Eastern Slavonia and Transitional Missions*, Clemensport, Canadian Peacekeeping Press.
- CUSHMAN, T. (2004.) Anthropology and Genocide in the Balkans: An Analysis of Conceptual Practices of Power, *Anthropological Theory*, 4 (1): 5-28.
- del PONTE, C. (2008.), *La caccia Io e i criminali di guerra*, Roma, La Feltrinelli.
- del PONTE, C., The Dividends of International Criminal Justice. Address at Goldman Sachs, London, October 2005. (<http://www.un.org/icty/pressreal/2005/speech/cdp-goldmansachs-050610-e.htm>)
- DUVE, F. (1997.), *O ratu u duši*. Zagreb, Durieux.
- HARTMANN, F. (2007.), *Mir i Kazna*. Zagreb, Profil.
- Grupa autora, (2007.), *Mjesto sjećanja – Vukovarska bolnica 1991*, Zagreb/Vukovar, Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi.
- PAVKOVIĆ, M. (2002.), *Apeli dr. Vesne Bosanac*, Koprivnica, Alineja.

- POLIĆ-BOBIĆ, M. (1992.), How does a group recognise itself as an enemy image?, Paper presented at the 2nd UNESCO expert meeting in the series *Overlapping Cultures and Plural Identities on 'The practise of group identities without enemy images'*, Copenhagen, 3rd-5th December,
- PROBYN, E. (2005.), *Blush:Faces of Shame*, Minneapolis, University of Minnesota Press.
- ROGIĆ, N. I. (1998.), *Smaragdni brid*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- ROGIĆ, N. I. (2004.), Vukovar 91' i praksa protudruštva., *Vukovar '91: međunarodni odjeci i značaj*, (ur. Jurčević J., Živić D. i Esih B.), Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 147-158.
- SARDAR, Z., WYN DAVIES, M. (2003.), *Zašto ljudi mrze Ameriku*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk.
- SARTRE, J. P. (1971./1939.), *Sketch for a theory of the emotions*, London, Methuen & Co. (Francuski izvornik 1939.).
- SARTRE, J. P. (1982.), *Critique of Dialectical Reason* (1960./1982.), London, Verso.
- SPAJIĆ-VRKAŠ, V. (1992.), *Hrvatska razotkriva Janusa*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- STAREŠINA, V. (2004.), *Vježbe u laboratoriju Balkan*, Zagreb, Naklada Ljevak.
- SCHEPER-HUGHES, N. (1997.), *Demography without Numbers*, u: *Anthropological Demography. Toward a New Synthesis* (ur. Kertzer, D. I. i T. Fricke) str. 201-222, Chicago, Chicago University Press.
- ŠPOLJAR-VRŽINA, S. M. (2000.), Genograms of Exile and Return Families in Croatia – A Medical Anthropological Approach, *Collegium Antropologicum*, 24: 565-578.
- ŠPOLJAR-VRŽINA, S. M. (2001.), Stigma and Exile, *Journal of Mediterranean Studies*, 11: 255-268.
- ŠPOLJAR-VRŽINA, S. M. (2003.), Medical

Anthropology in the Service of Forcefully Migrating Populations: Current Boundaries, Future Horizons and Possible Delusions, *The Refugee Convention at fifty: a view from forced migration studies*. (ur. Van Selm J., K. Kamanga, J. Morrison, A. Nadig, S. Špoljar Vržina and Loes van Willigen), Garfield, Lexington Books.

- ŠPOLJAR-VRŽINA, S., Antropološki osvrt na „ekvilibrij” patnje i Haški sud. Znanstveno stručni skup, Vukovar '91 'haški sud – djelovanje međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, Zagreb, 10. studenog 2005. godine.
- ŠPOLJAR-VRŽINA, S. (2007.), Prilog antropologijskih promišljanja – identiteti Vukovara iz očišta domaćih i svjetskih eksperata savjesti i morala, *Vukovar-hrvatska baština i perspektive razvoja*, (ur. Živić D., Žebec I.), Zagreb-Vukovar, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 125-146.
- ŽIVIĆ, D. (2006.), Etničko čišćenje Srba iz Hrvatske – mit ili stvarnost?, *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja*, 23: 223-246, Vinkovci, Ogranak Matice hrvatske Vinkovci.
- ŽIVIĆ, D. (2007.), Hrvatski Domovinski rat – između kriminalizacije i pozitivne percepcije, *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja*, 24: 161-176, Vinkovci, Ogranak Matice hrvatske Vinkovci.

PRILOG 1

Na dan 20. studenog 1991. godine Nicolas Borsinger u ulozi (posramljenog) predstavnika Međunarodnoga Crvenog križa na mostu kod Vuke

Izvor: Izvadak iz dokumentarnog filma povodom sramne presude Haškog suda od 27.09.07. srpskim ratnim zločincima u Vukovaru 1991.g.
(<http://www.youtube.com/watch?v=93uWGUT8eUw>)

PRILOG 2

Ministar obnove Jure Radić u lipnju 1997. u Hrvatskoj
Kostajnici Posramljen inovativnim idiomom državne
tajnice Sjedinjenih Američkih Država Madeleine Albright

The New York Times
nytimes.com

June 3, 1997

The Albright Idiom

Secretary of State Madeleine Albright promised a new level of candor when she took charge of American foreign policy. She delivered during a weekend visit to the Balkan region. In a series of remarkably blunt conversations with the leaders of Croatia and Serbia, Ms. Albright made plain that they had failed to carry out many of the provisions of the Dayton peace agreement.

She employed a vocabulary not commonly used in diplomatic discourse, especially in public comments by Secretaries of State. At one point she told a startled Croatian cabinet member that she was "disgusted" by his Government's failure to prevent violent attacks against Serbian refugees trying to return to their homes in Croatia. "You should be ashamed of yourself," Ms. Albright lectured Jure Ganic, the Reconstruction Minister. Earlier she accused Mr. Ganic of lying.

She told Franjo Tudjman, the Croatian President, he had not shown "moral leadership," and she lectured Serbia's President, Slobodan Milosevic, about "stonewalling." Both men have brazenly thwarted a host of Dayton provisions, including those promising peaceful resettlement of refugees, the development of a free press and the surrender of political and military leaders indicted for war crimes. It will be hard to secure a durable peace in Bosnia without their compliance.

Ms. Albright's remonstrations and the more determined American policy behind them may not budge the Balkan leaders. But they can no longer complain that Washington's views are unclear.

Correction: June 4, 1997, Wednesday

An editorial on Madeleine Albright yesterday mistakenly identified Croatia's Reconstruction Minister. He is Jure Radic, not Ganic. A May 27 editorial misspelled the name of the judge who wrote a recent Federal Court of Appeals decision on jury nullification. His name is Jose Cabranes, not Cabrenes.

Copyright 2007 The New York Times Company

PRILOG 3

Ponovo se s nama manipulira/We are being manipulated again
Izvor: Pavković M.: Apeli dr. Vesne Bosanac (Koprivnica: Alineja, 2002.)

MEDICINSKI CENTAR VUKOVAR

PORUKA PRIMLJENA TELEFONOM 18.11.1991. U 10:10 SATI

EUROPSKOJ MISIJI

HITAN PROSVJED

Ponovno se udara artiljerijom.
Obećano nam je da će danas prije podne doći Europska
misija.
Ponovno se s nama manipulira.

Vesna dr. Bosanac

MEDICAL CENTER VUKOVAR -CROATIA

TELEPHONE MESSAGE RECEIVED NOVEMBER 18, 1991 AT 10:10 HOURS

TO THE EUROPEAN MISSION

URGENT PROTEST

Artillery is attacking again.
We were promised that the European Mission would
come this morning.
We are being manipulated again.

Vesna Dr. Bosanac